

УДК 37.013

Чугуй Наталія Вадимівна
Київський Університет імені Бориса Грінченка

ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У статті виявлено сутність делінквентної поведінки та її профілактики. Проаналізовано результати експериментального дослідження програми профілактики делінквентної поведінки підлітків. Аналіз результатів експериментальної роботи показав, що профілактика делінквентної поведінки підлітків повинна мати спрямованість на усунення причини, яка викликала таку поведінку. Доки не буде з'ясована причина, не можна виявити її наслідки.

Ключові слова: делінквентна поведінка, профілактика делінквентної поведінки, підліток.

Формування проблеми дослідження. Актуальним на сьогодні є одна з великих проблем, не тільки в Україні, але і для всіх країн світу, яка потребує професійного втручання для попередження та її подолання – це делінквентна поведінка підлітків. Відповідно до відомостей міжнародних організацій, кількість юнаків, які вчиняють правопорушення, швидко та невпинно зростає. Період становлення особистості підлітка характеризується складними змінами, на підставі яких даний період називають критичним, важким та перехідним. Виникає перехід від дитинства до юності, від незрілості до зрілості у фізичному, розумовому, моральному, духовному та соціальному аспекті. У зв'язку з такими суттєвими та швидкими змінами, нерідко виникає підліткова делінквентна поведінка, тобто така поведінка, яка суперечить суспільним нормам, серед яких і моральні, і правові, і побутові, і дисциплінарні тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей соціалізації неповнолітніх займалися Р. Каримова, О. Карпенко, І. Ковчина. Дослідження проводились у сфері пенітенціарної системи, яка з недавніх пір перейшла у площину соціальної педагогіки та соціальної роботи І. Зверева, В. Лютий та ін., проводились дослідження в галузях наук таких як: психологія – Г. Амінов, А. Піщелко та ін., соціологія – Ю. Алферов, В. Негоденко, та ін.

Вивченням проблеми протиправної поведінки підлітків займалися багато дослідників В. Кудрявцева, М. Фіцули, О. Тузова, В. Лебединського, О. Селецького, В. Оржеховської, Г. Міньковського, С. Тарарухіна та ін. Деякі аспекти формування ціннісно-правових орієнтацій особистості обґрунтували В. Алексєєв, В. Афанасьєв, Н. Волкова, М. Казакіна, В. Сайко, Г. Сухобська. Утворенням правової культури та правової свідомості неповнолітніх злочинців займалися Г. Васянович, М. Городиський, В. Оксамитний, М. Подберезський, Н. Романова та ін. Вивченням неформальних об'єднань неповнолітніх засуджених висвітлив у своїх роботах І. Башкатов. Положення щодо соціально-педагогічної профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі були розроблені Р. Вайнолою, Н. Гузій, Н. Заверико.

Мета статті. Мета статті полягає у визначенні змісту та форми профілактики делінквентної поведінки; аналізу результатів профілактичної програми делінквентної поведінки підлітків

Виклад основного матеріалу. Поняття «делінквентна поведінка» визначається як сукупність протиправних вчинків людини, передумовою яких є девіантна поведінка підлітків та їх важковиховуваність, за які в особливо важких випадках може бути притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до статей цивільного та кримінального кодексів України.

У широкому значенні делінквентна поведінка – це злочинна (кримінальна) поведінка, правопорушення некримінального характеру, порушення офіційно визначених правил поведінки та дисциплінарних вимог. У вузькому значенні делінквентною поведінкою в літературі називають некримінальні правопорушення чи протиправну поведінку дітей та підлітків.

Звертаючись до словників із психології, наукових робіт психологів, соціологів, кримінологів та інших науковців, бачимо різні погляди на поняття «делінквентна поведінка» та поняття «профілактика делінквентної поведінки».

Наприклад, у спеціальній літературі практичної підліткової психіатрії вчений А. Личко ввів поняття «делінквентність», обмеживши ним дрібні антигромадські дії, що не тягнуть за собою кримінальної відповідальності. До них можна віднести прогули підлітками школи, прилучення до асоціальної групи, дрібне хуліганство, знуцання над слабкими та над тваринами, віднімання дрібних грошей, викрадення мотоциклів та інше [5].

Однак тут є і інша думка. Вчений В. Ковальов заперечує проти такого трактування делінквентності, вказуючи про те, що делінквентна поведінка є поведінкою лише злочинною. Він вважає, що після досягнення повноліття делінквент автоматично перетворюється в антисоціальну особистість [4].

Треба звернути увагу, що підлітковий вік – це час становлення характеру особистості. Саме в цей період вплив середовища, найближчого оточення виявляється з величезною силою.

У психолого-педагогічній літературі важливе місце займає поняття «важкий підліток», оскільки проблема важких підлітків є однією з центральних психолого-педагогічних проблем.

Так, у психологічній літературі поняття делінквентності швидше зв'язується з протиправною поведінкою взагалі. Це будь-яка поведінка, що порушує норми громадського порядку. Дана поведінка може мати форму дрібних порушень морально-етичних норм, що не досягла рівня злочину, а також може виражатись в злочинних діяннях, які караються відповідно до Кримінального кодексу України.

Є. Ільїн у роботі «Мотивація і мотив» під делінквентною поведінкою розуміє систему асоціальних, протиправних вчинків, які в деяких випадках призводять до кримінальної відповідальності. Відмінності делінквентної поведінки від кримінальної поведінки кореняться в тяжкості правопорушень, вираженості антигромадського характеру [3].

Більшість дослідників погоджуються з думкою, що делінквентна поведінка пов'язана із порушеннями правових норм, але не настільки значними, щоб за них нести кримінальну відповідальність, а серйозні порушення норм кримінального права, тобто злочини, пропонують називати кримінальною поведінкою [7].

Деякі вчені, досліджуючи делінквентність поведінки підлітків, виділили таку класифікацію останніх: підлітки, які здійснюють правопорушення під впливом певних обставин чи оточуючих людей; підлітки з достатнім рівнем правосвідомості, але пасивним ставленням до інших порушників та правових норм; підлітки, які випадково здійснюють правопорушення під впливом соціуму; підлітки, які свідомо порушують правові норми.

Підлітковий вік характеризується підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, так як в цей час радикально змінюється їх соціальний статус. Тому, як правило, поведінкові розлади починають набувати антисуспільного характеру і відображати активну деструктивну спрямованість особистості підлітків, що перешкоджає дотриманню правових норм, тобто делінквентна поведінка підлітків переростає у протиправну злочинну поведінку.

Вплив середовища у підлітковому віці посідає значне місце, причому кожний окремий прояв делінквентної поведінки обумовлений складною взаємодією вікових, індивідуально-типологічних, індивідуально-психологічних та соціально-педагогічних детермінант.

Розкриваючи дану тему, необхідно виділити групи причин і чинників делінквентності поведінки підлітків, серед яких:

- їх соціально-педагогічна занедбаність, коли підліток неправильно вчиняє соціальну дію в силу власної невихованості, відсутності у нього необхідних позитивних знань, вмінь і навичок або в силу зіпсованості неправильним вихованням, сформованістю у нього негативних стереотипів поведінки;

- глибокий соціально-педагогічний дискомфорт, викликаний неблагонадійними сімейними стосунками, негативним психологічним мікрокліматом у сім'ї, систематичними недоліками у навчанні, взаємовідносинами, що не склалися, неправильним відношенням до підлітка з боку батьків, вчителів, ровесників;

- відхилення психічного і фізичного спрямування у здоров'ї і розвитку, наявність вікових криз та акцентуацій характеру та інші причини фізіологічного і психоневрологічного змісту;

- відсутність корисних соціальних діяльностей, відсутність позитивних і значущих соціальних і особистісних життєвих цілей і перспектив, бездоглядність, негативний вплив навколишнього середовища, соціально – педагогічна дезадаптація, розвиток якої спричиняє до делінквентності, зміщення соціальних і особистісних цінностей з позитивних на негативні [8].

Детермінуючою серед чинників і причин делінквентної поведінки підлітків є соціально-педагогічна бездоглядність підлітків, що, на жаль, невпинно розвивається на фоні байдужих, неуважних їх стосунків з навколишнім світом, що породжує почуття самотності, власної непотрібності, незахищеності. Формуються почуття протесту, відчуження, неприйняття дорослих, намагання до об'єднань, кооперації, самоорганізації на основі однодумства, інтересів, спільностей долі.

Отже, задля недопущення розвитку та укорінення делінквентної поведінки у підлітків, необхідно проводити її профілактику.

Профілактика делінквентної поведінки розуміється нами як сукупність заходів, спрямованих на попередження формування у підлітків схильності до правопорушень та скоєння злочинів.

Соціальна профілактика (превенція) спрямована на попередження виникнення і розвитку соціальних та особистісних проблем. Вона передбачає виявлення, усунення чи нейтралізацію соціальних та психологічних факторів, які призводять до появи і загострення проблем. При цьому, профілактика може здійснюватись як складова частина соціальної роботи, або ж як самостійна діяльність [2].

Профілактика дитячої та підліткової злочинності повинна проводитись у напрямі морального, правового, статевого та антиалкогольного виховання, при цьому об'єктами виховної роботи повинні бути не лише діти і підлітки, але й дорослі. У ній мають брати участь сім'я, вихователі й педагоги, керівники і члени формальних і неформальних молодіжних утворень. Формування морально-етичних норм майбутнього повноправного члена суспільства повинно починатися якомога раніше і проводитись паралельно послідовному пізнанню дитиною оточуючого світу. Саме на перших етапах психічного розвитку має бути закладено правильне засвоєння понять добра і зла, визначені соціально позитивні моральні норми. Провідна роль у цьому належить сім'ї. В міру дослідження, розширення соціальних зв'язків підлітка зростає роль вихователів і педагогів. У школі повинно відбуватись закріплення вже набутих морально-етичних принципів і установок. При цьому, окрім регламентованої навчальної програми, необхідно використовувати весь арсенал засобів соціально-педагогічного впливу [6].

Нами було розроблено та експериментально перевірено тренінгову програму з профілактики делінквентної поведінки підлітків.

Отримані результати довели, що високий рівень вияву делінквентної поведінки підлітків, характеризується соціально-психологічною дезадаптацією, тривожністю, депресією, почуттям вини, негативним ставленням до себе, до власного минулого та майбутнього; підліток без сторонньої допомоги не може знайти морального виходу із ситуації, є невтриманим, агресивним, дратівливим, неадекватно реагує на будь-яку ситуацію; середній – ускладненим прогнозуванням розвитку подій у складних ситуаціях, відчуттям невпевненості, емоційною нестійкістю, неадекватністю реакцій; низький – урахуванням реальних обставин, готовністю змінити свою поведінку, емоційною сприйнятливостю до ситуацій.

Дослідження засвідчило, що і після подолання негативної спрямованості особистості, виникає необхідність у продовженні роботи з підлітками, для зміни характеру їх взаємодії з оточуючими, їх позиції, установки. У протилежному випадку, підлітки можуть наново вдаватися до проявів делінквентної поведінки.

Експериментальна робота дала змогу виділити декілька основних напрямів профілактичної роботи: корекція моральної свідомості і самосвідомості підлітків, стимуляція їх вольової активності, корекція рівнів сформованості досвіду саморегуляції, корекційно-

профілактична робота, що пов'язана із зміною статусу підлітка у групі, корекція міжособистісних стосунків, створення умов для задоволення потреб підлітка.

Зокрема систему профілактики делінквентної поведінки підлітків, можна зобразити таким чином [1]: соціально-психологічне обстеження підлітка, оцінка соціально-психологічного клімату в групі; збір інформації щодо поведінки підлітка, його участі в асоціальних угрупованнях; оцінка соціальної ситуації та соціально-психологічного клімату серед підлітків; оцінка психічного і соціально-психологічного рівня розвитку підлітків; обмін інформацією, розробка плану профілактики; оцінка процесу профілактики.

Проведене нами експериментальне дослідження дозволило сформулювати наступні рекомендації: головне завдання соціальних педагогів та практичних психологів повинно бути відповідальне управління розвитком особистості підлітка; важливим є посилення ролі соціально-психологічної служби в домовленостях депривуючого середовища з метою оптимізації соціальної ситуації розвитку підлітків.

Впровадження розробленої профілактичної програми дозволило поліпшити деякі психодіагностичні показники схильності до делінквентної поведінки, зокрема:

- характерологічні – знизився рівень демонстративності; підвищилась самооцінка; знизився рівень агресивності, знизилась схильність до порушення норм і правил; до протиправної поведінки поведінки (з 81 до 64 у хлопців і 54 до 42 у дівчат);

- поведінкові – збільшився інтерес до відповідальності, бажання допомагати іншим; зменшилися схильності до незалежності, впертості, нестриманості і агресивності (з 74 до 45 у хлопців і 61 до 48 у дівчат);

- мотиваційні – зросла потреба в пізнанні, саморозумінні (у більшості половини підлітків, які приймали участь у тренінгу).

Щодо об'єднання підлітків за типами прояву делінквентної поведінки, то у 38% підлітків помічен конфліктно-ситуативний тип делінквентної поведінки з позитивною спрямованістю; з незначною негативною спрямованістю посідає місце у 45% підлітків; нестійкий тип делінквентної поведінки з негативною спрямованістю виявлено у 17% підлітків; а стійкий тип девіантної поведінки з негативною спрямованістю не спостерігався.

Перед початком роботи з підлітками, ми пам'ятали, що головне у стосунках з ними – це взаєморозуміння і довіра. Все, що було обговорено, повинно залишатися таємницею. Тільки за згодою самого підлітка та його проханням справи можуть бути обговорені з батьками та вчителями. Втрата довіри, розголошення таємниці, навіть мимовільне, є великою психологічною травмою і може призвести до найнебезпечніших наслідків.

При виявленні психологічних особливостей підлітка звертали увагу на наявність акцентуацій характеру, систему самооцінки і оцінок інших, мотиваційну структуру особистості. Підліток активно прагне до змін, сприяти покращенню свого характеру, досить часто навіть відчуває злість до себе за свою «слабкість» або «агресивність». Тому однією із основних задач соціального педагога є визначення основної проблеми і чітке формулювання її механізму. Бажання визначення чітких, однозначних якостей досягнення мети, які можуть бути визначеними і самим підлітком і оточуючими.

Обов'язковим кроком профілактики був прояв властивостей мотивації підлітка, пошук будь-яких видів діяльності, зв'язаних з позитивними емоціями. Доречно, що в цю діяльність не додавалися елементи «проблемної», небажаної поведінки. Діяльність спілкування, яка є провідною у підлітковому віці, можливо розглядати тільки в групі. Тому і особистість підлітка ми розглядали в групі, а не саму по собі. Саме тому доцільним стало використання групової форми роботи з такою категорією підлітків – тренінг. Деякі вправи ми використали з метою розслаблення і створення невимушеної, вільної від зайвого самоконтролю обстановки.

Найважливішим у роботі з підлітками було усвідомлення проблеми і роботи над поставленими цілями, для формування навичок самоаналізу та прийняття рішення. При цьому дійовим виявилось уживання рольової гри. Поведінка в рольовій грі дала неповнолітнім можливість розвитку довіри до людей, емпатії.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, хотілось би виділити основні особливості розуміння делінквентної поведінки серед підлітків:

а) поняття «делінквентна поведінка» переважно стосується поведінки, що відхиляється від правових норм, та застосовується для визначення протиправної поведінки неповнолітніх з метою відокремлення їх від дорослих правопорушників, щодо яких можливо застосовувати категорії «кримінальна поведінка», «злочинна поведінка», «правопорушення» та ін.;

б) категорія «делінквентна поведінка» часто охоплює таку поведінку неповнолітніх, яку можна вважати протиправною, яка має зовнішні ознаки правопорушень, але за яку вони не завжди несуть юридичну відповідальність в силу того, що у них на наступив стан юридичної «дієздатності»;

в) делінквентна поведінка складається з делінквентних вчинків (актів), які завжди конкретизовані, тобто за зовнішніми ознаками вони схожі на конкретні правопорушення, що описані у законодавстві, а саме у Кримінальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення, з тією різницею, що ці поведінкові прояви здійснюються «недієздатними», у кримінальному сенсі – особами-неповнолітніми;

Аналіз результатів експериментальної роботи показав, що профілактика делінквентної поведінки підлітків повинна мати спрямованість на усунення причини, яка викликала таку поведінку. Доки не буде з'ясована причина, не можна виявити її наслідки.

Список використаних джерел

1. Амбрумова А. Г., жезлова Л. Я. Методические рекомендации по профилактике суицидальных действий в детском и подростковом возрасте. Москва, 1978.
2. Благута Р. І. Профілактика делінквентності неповнолітніх: психолого-правові аспекти : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 176 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотив. Санкт-Петербург, 2000. 243 с.
4. Ковалев В. Психология личности. изд. 3-е, перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1970. 391 с.
5. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков Львів, 1991.
6. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх (проблеми спільної роботи комісії у справах неповнолітніх та органів державної влади). Збірник науково-методичних статей. – Київ, 1994. 130 с.
7. Соціальна робота в Україні / за заг. ред.: І. Д. Звереві. Київ, 2003.
8. Чернобродов Е. Р. Делинквентное поведение несовершеннолетних: учеб. пособие по спецкурсу. Хабаровск : Дальневосточный юридический институт МВД России, 2007. 294 с.

УДК 159.923.5

Юрим Яна Олегівна

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто основні теоретичні положення корекційної роботи з когнітивного розвитку молодших школярів. Закцентовано увагу на технології предметно-орієнтованого тренінгу з урахуванням особливостей навчальної дисципліни, її змісту й методів викладання. Обґрунтовано зміст корекційної роботи з урахуванням співвідношення інваріантного і варіативного у когнітивному розвитку.

Ключові слова: технології розвиваючого навчання, розвиваючі роботи, навчальний розвиток, серіація, предметно-орієнтований тренінг, когнітивний розвиток.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація характеризується стрімкістю змін, значними інформаційними потоками, наявністю віртуальної реальності, яка об'єднує континенти в єдиний інформаційний простір. За таких умов кожна особистість має бути здатною до ефективної самоорганізації власного життя, продуктивної професійної діяльності.

Проте донині залишаються нез'ясованими питання становлення і розвитку творчого мислення. У науці відсутні дані про динаміку становлення творчого мислення у дітей на ранніх етапах їхнього життя, що гальмує подальше розроблення проблеми його розвитку.